

Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretimi Zor Olan Soyut Kavramlara İlişkin Bilişsel Yapılarının İncelenmesi

Fatma ÜNAL*^a, Harun ER^b

Makale Bilgisi

DOI:

Makale Geçmişi:

Geliş

Düzeltilme

Kabul

Anahtar Kelime:

Soyut kavram,
sosyal bilgiler,
öğretmen adayı,
kelime ilişkilendirme testi.

Makale Türü:

Öz

Kavramlar, ilkököl ve ortaokul çağındaki çocukların zihinlerindeki temel bilişsel yapıların oluşmasına ve yeni bilgileri anlamlı bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olur. Kavramlar, bilgilerin temel yapı taşıdır; kavramlar arası ilişkiler de bilimsel ilkeleri oluşturur. Bu bağlamda araştırmanın amacı; kelime ilişkilendirme testi tekniği kullanılarak öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesidir. Çalışma nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme çeşitlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 2016-2017 akademik yılında öğrenim gören dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretmenliği programı öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerinin toplanmasında; kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; çalışma grubundaki dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik görüşlerinde bir farklılığın olmadığı ve benzer cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler dersinde öğretilmesi zor olan soyut kavramlar sosyal bilim disiplinlerine göre şöyledir: Tarihte, çağ ve kronoloji; coğrafyada, paralel, meridyen ve konum; sosyolojide, toplum ve sivil toplum; hukukta, anayasa, kanun ve hak; arkeolojide, kalıntı, kazı ve sit alanı; psikolojide, empati ve kişilik; antropolojide, kültür, ırk ve etnik köken; ekonomide, arz ve talep, enflasyon; siyasette, yönetim şekilleri; felsefede, etik; dinde, mezhep ve ahlak. Araştırma sonucunda tespit edilen sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan kavramların kazandırılmasına ilişkin uygun yöntem, teknik ve materyallerin belirlenmesine yönelik çalışmalar konusunda öneriler sunulmuştur.

A Study On Teacher Candidates' Cognitive Characteristic With Regard To Difficult –To- Teach Abstract Concepts In Social Studies Courses

Article Information

DOI:

Article History:

Received

Revised

Accepted

Keywords:

Abstract concept,

Abstract

In primary and secondary school ages, concepts help children to develop fundamental cognitive attributes and learn new information in a meaningful way. Concepts are the main constituents of knowledge; and inter-conceptual relationships constitute the scientific principles. In this context, the aim of the present research is to investigate the cognitive characteristics of teacher candidates regarding the difficult-to-teach abstract concepts in social studies courses using word-association-test. The study was designed as a qualitative research pattern. Criterion sampling, among purposive sampling methods, was used to determine the study group of the research. The study group consists of the

*İlgili Yazar: funal@bartın.edu.tr

^a Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bartın, Türkiye.

^b Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bartın, Türkiye.

social studies,
teacher candidate,
word association test.

Article Type:

4th grade social studies teaching program students receiving education in Bartın University Faculty of Education as of 2016/2017 academic year. Word association test was used to collect the research data. The results of the research indicate that, the 4th grade teacher candidates in the study group tended to have similar opinions on difficult-to-teach abstract concepts in the social studies course. Classification of difficult-to-teach abstract concepts, based on the social studies disciplines, is as follows: History, historical eras and chronology; geography, latitude, longitude and position; sociology, society and civil society; law, constitution, legislation and rights; archaeology, ruins, excavation and archaeological sites; psychology, empathy and personality; anthropology, culture, race and ethnic origin; economy, supply and demand, inflation; policy, administration types; philosophy, ethics; religion, sects and morals. In conclusion, recommendations were proposed for determination of proper methods, techniques and materials to provide students with a good grasp of the concepts which are difficult to teach.

Giriş

Kavramlar, insanın yaşamında düşünmek için gerekli olan zihinsel yapılardır ve “bireyin diğer nesnelere ayırt edebildiği ya da diğer nesnelere ilişkilendirebildiği bir nesne ya da bir grup nesneye ilişkin düzenlenmiş bilgilerinden” oluşur (Akt. Prater, 1993; Klausmeier, 1990). Bireylerin çevrelerindeki nesnelere sınıflandırılmalarını, daha etkili düşüncelerini sağlayan kavramlar, yaşantılar yoluyla elde edilen bilgilere bağlı olarak değişime uğrar, daha önceden edinilmiş/öğrenilmiş kavramlarla yeni yaşantılar anlam kazanır (Morris, 1996). Kimi kavramlar, örneğin; nesnelere adlarla; süreçler eylemlerle; nitelik gösteren kavramlarla, önadlarla temsil edilir (Senemoğlu, 2000, 513-514) ve genellikle kavramlar sözcüklerle biçimlendirilir (Engelmann, 1969, 13; Oden, 1987, 205).

Bilişsel işlevlerin gerçekleştirilmesini sağlayan kavramlar, daha karmaşık becerilerin yapı taşları olarak kabul edilmektedirler (Gelman, 1999). Ayrıca, kavramlar bilgilerin sistematik olarak sınıflandırılmasını ya da örgütlenmesini sağlamaktadırlar (Abraham ve Williamson, 1994). Cüceloğlu (1991, 215) kavramı, aralarında belirli özellikleri paylaşan bir grup nesne veya olaya verilen sembol olarak tanımlarken; Klausmeier (1992), obje, olay, olgu ve düşüncelerin benzer özelliklerine göre gruplandırılması sonucu oluşan zihinsel yapı veya temsili, kavram olarak adlandırmaktadır. Ülgen'e (2004, 11) göre ise kavram, farklı obje ve olayların ortak özelliklerine veya üyeleri değişik olan bir gruba işaret eden değişkendir. Bir nesne, olgu, durum ve olayların zihindeki bir tasarımı olan kavramı bilişsel psikolojide Ormrod (2003) benzer olaylar ve objelerin bir grup veya kategorisi olarak ele almaktadır. Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı olarak tanımlanan (TDK, 2017) kavramların, daha çok soyut özelliğine dikkat çekildiği görülmektedir. Kavramlar taşıdıkları özelliklere göre farklı şekillerde sınıflanabilmektedirler. Ancak kavramlar nasıl sınıflandırılırsa sınıflandırılınsın, kavramın içerik öğeleri değişmez (Martorella, 1986).

Vygotsky'e (1998, 124) göre kavramların kişinin belleğine yerleşmesi, bellek tarafından oluşturulmuş belli çağrışımlı bağların bir toplamı ya da yalnızca bir alışkanlık olmanın ötesinde bir şeydir. Alıştırma yaptırarak öğretilmeyecek, ancak bizzat çocuğun gelişmesi gerekli düzeye ulaştığı zaman gerçekleştirilebilecek olan karmaşık ve gerçek anlamda bir düşünce eylemidir. Deniz'e (2003, 14) göre, kavramlara sahip olmayan bir insanın düşünmesi, bir bebeğin düşünmesi gibi duyuşsal algılamalarla sınırlı olacaktır.

Scott, Asoko ve Driver (1991), öğrenmeyi yeni bilgilerin aşama aşama üst-üste eklenmesinden ziyade, kavramsal değişim olarak tanımlamaktadır. Öğrenme yani kavramsal değişim, yeni bilgilerin edinilmesi ve varolan bilgilerin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi ile başarıya ulaşır (Riche, 2000). Kavram öğrenme ise, özellikle ilk ve orta öğretimde, yaşam boyu kullanılan, yeni öğrenmelere temel oluşturan bir süreçtir (Ülgen, 2004, 105).

Bireyin bilgi yapısının temel elementleri olan kavramlar, soyut ve somut kavramlar olarak incelenebilir (Janiuk, 1993). Gagne kavramları, somut kavramlar ve tanımlanmış (soyut) kavramlar olarak ikiye ayırmıştır. Somut kavramlar, hayatın ilk aylarından itibaren kendiliğinden öğrenilir. Ancak soyut kavramları öğrenmek için genellikle öğretim gerekmektedir (Senemoğlu, 2000). Soyut kavramların öğrenilmesi çok daha güç ve karmaşık bir süreç olmasından dolayı, soyut kavramların öğrenilmesinde öğrenciler zorluklar yaşamaktadırlar (Pine, Messer ve Jhon, 2001). Soyut düşünebilme aşamasına henüz gelmemiş çocuklara, soyut kavramları kazandırmak güçtür (Doğanay, 2002, 232-233).

Alanyazında kavramlarla ve özellikle kavram yanılgıları (Scott, Asoko ve Driver, 1991; Wolfe, 1998; Yağbasan ve Gülçiçek, 2003; Günbatar ve Sarı, 2005; Akpınar, 2006; Coştu, Ayas ve Ünal, 2007; Yürümezoğlu, Ayaz ve Çökelez, 2009) ile ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların daha çok fen bilimleri alanında olduğu görülmekle birlikte, sosyal bilimlerde de kavram öğretimine (Turan, 2002; Coşkun, 2003; Ülger, 2003; Bilgili ve Bektaş, 2004; Pınar ve Akdağ, 2012; Yılmaz ve Çolak, 2012; Tokcan ve Alkan, 2013) yönelik çalışmalar yapılmıştır. Sosyal bilgiler, sosyal bilim alanları ile ilgili konuların öğrenci seviyesinde öğretiminin yapıldığı bir ders olup ders içinde sosyal bilim disiplinlerine özgü birçok kavram yer almaktadır. Tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, arkeoloji, ekonomi gibi alanlara özgü temel kavramların öğretim yapıldığı sosyal bilgiler dersindeki kavramların önemli bir kısmı da soyut kavramlardır. Öğretim programlarında ve ilgili ders materyallerinde geçen soyut kavramların öğretimini gerçekleştirecek öğretmenin, öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak öğretim tasarımı yapması ve uygulaması beklenmektedir. Ancak öncelikle öğretimi zor olan ya da zor

olduğu düşünülen kavramların tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı kelime ilişkilendirme testi tekniği kullanılarak öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesidir.

Yöntem

1. Araştırmanın Deseni

Araştırma, nitel araştırma deseninde yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma deseninin seçilmesinin nedeni, öğretimi zor olan soyut kavramların birer öğretmen adayı olan lisans son sınıf öğrencilerinin görüşlerine göre belirlenmek istenmesidir. Nitel araştırmanın temel özelliği, bireylerin gerçeği sosyal dünyalarıyla etkileşimleri içinde nasıl inşa ettiği üzerine yoğunlaşmasıdır. İnşa etmek bu yüzden temel nitel araştırmanın altında yatmaktadır. Burada araştırmacı bir fenomenin anlamını, fenomene katılanlara göre anlamaya çalışır (Merriam, 2013, 22).

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme çeşitlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunun oluşturulmasında gönüllü olma, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 2017-2018 akademik yılında sosyal bilgiler öğretmenliği dördüncü sınıfında öğrenim görme ve öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında ortaokullarda gözlem ve uygulamaya gitme ölçütleri kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubunu, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 2017-2018 akademik yılında öğrenim gören dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretmenliği programı öğrencileri oluşturmuştur. Araştırma, 18'si kadın ve 14'ü erkek olmak üzere toplam 32 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.

3. Veri Toplama Aracı ve Uygulama

Araştırma verilerinin toplanmasında, kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Kelime ilişkilendirme testi (KİT); insanların kavramlar arasında oluşturduğu ilişkileri ortaya çıkarmak için tasarlanan bir tekniktir. KİT kavramlarla ilgili, bireylerin bilişsel yapısını ve bu yapıdaki kavramlar arası bağları, yani bilgi ağını çözümlenmek, uzun dönemli hafızasında bulunan kavramlar arasındaki ilişkilerin yeterli olup olmadığını tespit etmek amacıyla kullanılan en yaygın tekniklerden biridir (Hovardas ve Korfiatis, 2006). Bu araştırmada veri toplama aracı iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde öğrencilerin cinsiyet bilgisine yer verilirken ikinci bölümde, öğrencilerin kelime ilişkilendirme testini tamamlamaları için sosyal bilgilerde öğretimi zor olan ya da zor olduğunu düşündükleri soyut kavramları sıralamaları ve bunlarla ilgili düşüncelerini ilgili cümle bölümüne yazmaları istenilmiştir.

Çalışma grubunda yer almayan 25 öğrenci ile gerçekleştirilen ön uygulama sonrasında, sosyal bilgiler eğitimi alanında çalışan iki alan uzmanının da görüşü alınarak sosyal bilgilerde öğretimi zor olan ya da zor olduğu düşünülen kavramların listelenmesinin sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan sosyal bilim disiplinlere göre ayrı ayrı belirlenmesine karar verilmiştir. Bu nedenle asıl uygulamada, sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan sosyal bilim disiplin alanları birer kelime olarak ayrı ayrı yazılmış ve her disipline ait kelime aşağıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi ayrı bir sayfada yer almıştır.

Tarih:

Tarih:

Tarih:

Tarih:

Tarih:

İlgili cümle:

Coğrafya:

Coğrafya:

Coğrafya:

Coğrafya:

Coğrafya:

İlgili cümle:

Oluşturulan veri toplama aracı öğrencilere dağıtılmış, onlara kelime ilişkilendirme testi ve amacı ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Öğrencilere veri toplama aracının yönerge bölümünde bir örnek sunulmuştur.

Daha sonra öğrencilere her bir anahtar kelime için bir dakika süre verilmiştir. Öğrencilerden, bu süre içerisinde anahtar kelime ile ilgili akıllarına gelen soyut kavramları ve ilgili cümleyi yazmaları istenilmiştir.

4. Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Kelime ilişkilendirme testinden elde edilen veriler kelime/kavram sayısı, cevap sayısı ve anlamsal ilişki tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Aynı anlamla cevaplanan kelimeler/kavramlar en sık tekrar edilen kelimeler/kavramlar altında sınıflandırılmıştır. Kelimeler/kavramlar anlamsal ilişki kriteri kullanılarak kategorize edilmiş ve kelimelerin/ kavramların frekansları hesaplanmıştır.

Analizin güvenilirliğine yönelik tüm veriler ayrı ayrı araştırmacılar tarafından kodlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için kodlayanlar arasında en az % 70'lik görüş birliği gereklidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, 233). Güvenirliği sağlamak için, araştırmada ulaşılan kavramsal kategori altında verilen kodların söz konusu kavramsal kategorileri temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla iki araştırmacının kodları ve kodlara ilişkin kategorileri karşılaştırılmıştır. Bu şekilde yapılan veri analizinin güvenilirliği; $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Bu araştırmada kodlamayı yapan araştırmacılar arasında %97'lik bir görüş birliğine ulaşılmıştır. Araştırmanın geçerliliğini sağlamak için analizi yapılan verilerin tamamı detaylı olarak incelenmiştir.

Öğrencilerin sosyal bilim disiplinlerine göre ayrı ayrı verdikleri cevaplar her sosyal bilim disiplinine göre ayrı ayrı kodlanmış ve kategorileri belirlenmiştir. Sosyal bilim disiplinlerine göre belirlenen bu kategoriler ayrı ayrı frekans tabloları şeklinde düzenlenmiştir. Araştırmada cinsiyete göre öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik görüşlerinde bir farklılığın olmadığı ve benzer cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle cinsiyete göre ayrıca bir bulgu sunulmamıştır. Araştırmada, öğretmen adaylarının cinsiyetleri dikkate alınarak kadın öğretmen adayları için K1, K2, ... ve erkek öğretmen adayları için E1, E2, ... kodlamaları kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında öğretmen adaylarının görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak veriler yorumlanmıştır.

Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde öğretmen adaylarının sosyal bilgilerde, sosyal bilim disiplinlerine göre, öğretimi zor olan ya da zor olduğunu düşündükleri soyut kavramlara yönelik verdikleri cevaplara ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

1. Tarih Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde tarih disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tarih disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Tarih Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Çağ	28
Savaş	24
Olgü	20
Kronoloji	19
Olay	16
İlke(ler)	15
Antlaşma	10
Barış	10
İhtilal	7
İnkılap	6
Reform	6
Feodalite	5
Fetih	5
Rönesans	5

Tanzimat	5
Saltanat	4
Örf	4
Kut	3
Darbe	2
Hilafet	2
Islahat	2
Kapitülasyon	2
Koloni	2
Meşrutiyet	2
Skolastik düşünce	2
Töre	2
Emperyalizm	1
Fetret	1
İskan	1
Keşif	1
Kurultay	1
Pakt	1
Panslavizm	1
Sömürge	1

Tablo 1’de öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde tarih disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla çağ (28) kavramını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla savaş (24), olgu (20), kronoloji (19), olay (16), ilke(ler) (15), antlaşma (10) ve barış (10) kavramları izlemektedir. İhtilal (7), inkılap (6), reform (5), feodalite (5), fetih (5), Rönesans (5), Tanzimat (5), saltanat (4), örf (4), kut (3), darbe (2), hilafet (2), ıslahat (2), kapitülasyon (2), koloni (2), meşrutiyet (2), skolostik düşünce (2), töre (2), emperyalizm (1), fetret (1), iskan (1), keşif (1), kurultay (1), pakt (1), Panslavizm (1) ve sömürge (1) soyut kavramlar olarak diğer öğretimi zor olan ya da zor olduğu düşünülen kavramlardandır.

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan ve ağırlığı en fazla olan tarih disiplini ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, tüm kavramların tarih konularıyla ilgili ders kitaplarındaki metinlerde geçen kavramlar olduğu görülmektedir. Nitekim 2017 yılında yayımlanan sosyal bilgiler dersi öğretim programında herhangi bir kavram listesi verilmemiştir. Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında tarihle ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Öğretmenlik uygulaması için okullara gittiğimde ortaokul öğrencilerinin tarih konularını yeterince anlamadıklarını fark ettim. Çocukların, tarihle ilgili kronoloji, ilkeler, inkılap gibi kavramları tam olarak anlayamadıklarını düşünüyorum. Bu kavramların anlamlarını bile tam olarak bilmiyorlar. Sadece öğretmen söylediği için ve kitapta yazdığı için olduğu gibi ezberliyorlar...” (K17)

- “Olgu ve olay kavramlarını öğretmekte zorlanırım. Bunları ayırt etmek zor. Bir de çağları ve bu çağları belirleyen olayları, niye böyle ayrıldıkları konusunu anlatmak, çocuklara da zamansal olarak çok uzak konular bunlar. Konuları bizim zamanımızda olduğu gibi, öğretmen anlatıyor ve öğrenci dinliyor. Bu şekilde tarih konularını öğrencilerin anlamasını beklememiz de bir garip değil mi?...” (E4)

Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar incelendiğinde tarih disiplini ile ilgili konuların daha çok ezber yapılarak öğrenilmeye/öğretilmeye çalışıldığı ve kavram öğrenmede anlamsal ilişki kurulmadığı görülmektedir. Bunun yanında tarih konularına yönelik nedensellik ve tarihsel düşünme becerilerine ilişkin öğretim yöntem ve teknikleri kullanılmadığı için geleneksel ezber ve takririn öğretimde etkin olmaya devam ettiği söylenebilir.

2. Coğrafya Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde coğrafya disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Coğrafya disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Coğrafya Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Meridyen	39
Paralel	39
Konum	16
Basınç	12
Yerel saat	7
Ekvator	6
İklim	6
Yön	6
Eksen	5
Jeopolitik	5
Dönence	4
Atmosfer	3
Geoid	3
Ölçek	3
Afet	2
Bakı	2
Delta	2
İzohips	2
Plato	2
Küresel ısınma	1
Jeolojik zaman	1
Sera etkisi	1
Yerçekimi	1

Tablo 2’de öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde coğrafya disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla meridyen (39) ve paralel (39) kavramlarını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla konum (16) ve basınç (12) kavramları izlemektedir. Yerel saat (7), ekvator (6), iklim (6), yön (6), eksen (5), jeopolitik (5), dönence (4), atmosfer (3), geoid (3), ölçek (3), afet (2), bakı (2), delta (2), izohips (2), plato (2), küresel ısınma (1), jeolojik zaman (1), sera etkisi (1) ve yerçekimi (1) soyut kavramlar olarak diğer öğretimi zor olan ya da zor olduğu düşünülen kavramlardandır.

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan ve ağırlığı en fazla olan disiplinlerden biri olan coğrafya ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, tarihte olduğu gibi, tüm kavramların coğrafya konularıyla ilgili ders kitaplarındaki metinlerde geçen kavramlar olduğu görülmektedir. Öğretim programında yer almayan bu kavramlardan özellikle yerel saat, eksen, dönence, atmosfer, izohips, jeolojik zaman ve sera etkisi kavramlarının listede yer alması kayda değerdir. Sıralanan bu kavramlarla ilgili konular sosyal bilgiler dersinden ziyade ortaöğretim coğrafya dersi kapsamına alınmış ve ortaöğretim düzeyinde öğretimi yapılmaya çalışılan önemli kavramlardır. Öğretmen adaylarının özellikle öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında ortaokullarda yaptıkları gözlemlere göre bu cevapları verdikleri ve soyut kavramları sıraladıkları düşünüldüğünde; ortaokul öğrenci seviyesine göre anlaşılması zor olan bu kavramların sosyal bilgiler öğretim programında yer alması bile ders kitaplarındaki metinlerde yer aldığı ya da öğretmenler tarafından sınav kaygısı ile öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında coğrafya ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Çocuklara konum ve paralel, meridyen gibi konum ile ilgili kavramları öğretmek zor. Gerçekte var olmayan çizgileri hayal ettirmek. Uygulamada öğretmenin sadece küre üzerinde bu kavramların anlamlarını söyleyerek göstermesinin yeterli olmadığını düşünüyorum...” (K3)

- “İklimin dağılımını etkileyen faktörlerin işlendiği bir derste gözlem yapmışım. İklim, bakı, konum derken öğretmenin anlattıklarının çok yetersiz kaldığını gördüm. Öğrenciler sürekli öğretmene bunları anlamadıklarını belli eden sorular sordular. Bu konu çocuklara ağır geldi. Materyaller kullanılsa daha iyi öğrenebilirler...” (E8)

Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar incelendiğinde coğrafya disiplini ile ilgili kavramların öğrenci seviyesi üzerinde olduğunu ve sadece anlatım yönteminin kavram öğretimi için yeterli olmadığını düşündükleri görülmektedir. Nitekim bir öğretmen adayının ortaokuldaki bir sınıfta yaptığı gözleme dayanarak yazdığı cümlede görüldüğü gibi, coğrafya ile ilgili kavramların öğretiminde soyut kavramların somutlaştırılmasında materyallerin kullanılmasının çocukların öğrenmesini kolaylaştıracağını ifade etmesi ve sorunla birlikte kavram öğretimine yönelik çözüm sunması da oldukça kayda değerdir.

3. Sosyoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde sosyoloji disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Sosyoloji disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Sosyoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Toplum	31
Statü	15
Kural	13
Birey	10
Sosyalleşme	6
Grup	5
Sosyal olgu	5
Ulus/millet	5
Cemaat	4
Cemiyet	4
Halk	3
Kurum	3
Küreselleşme	3
Sivil toplum	3
Dernek	1
Kuruluş	1
Örgüt	1
Sendika	1
Vakıf	1

Tablo 3'te öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde sosyoloji disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla toplum (31) kavramını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla statü (15), kural (13) ve birey (10) kavramları izlemektedir. Sosyalleşme (6), grup (5), sosyal olgu (5), ulus/millet (5), cemaat (4), cemiyet (4), halk (3), kurum (3), küreselleşme (3), sivil toplum (3), dernek (1), kuruluş (1), örgüt (1), sendika (1) ve vakıf (1) soyut kavramlar olarak diğer öğretimi zor olan ya da zor olduğu düşünülen kavramlardandır.

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan sosyoloji ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, öğretim programından ziyade sosyal bilgiler ders kitaplarında verilen metinlerde ve ders anlatımlarında geçen kavramlar olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında sosyoloji ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- "Sosyoloji ile ilgili kavramların aslında çocukların farkında olmadıklarını düşünüyorum. Sosyal bilgiler ders kitabında incelediğim bir ünite de bu kavramların özellikle öğretilmesi ile ilgili bir işleniş yapılmadığını gördüm. Derslerde anlatım sırasında öylesine geçen kavramlar bunlar. Grup, kurum ve kuruluş. Bunları da çocukların ayırt bile edemeyeceğine inanıyorum..." (K11)

- "Sivil toplum kuruluşları ve bu konularda geçen dernek, vakıf, sendika gibi kavramlar çocukların seviyesi üzerinde..." (E5)

Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar incelendiğinde sosyoloji disiplini ile ilgili kavramların öğrenci seviyesi üzerinde olduğunu düşündükleri görülmektedir. Sosyoloji ile ilgili kavramların çocuklar

için sadece metinlerde ya da ders anlatımlarında geçen, anlamını dahi bilmedikleri birer kelime olduğu söylenebilir.

4. Hukuk Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde hukuk disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Hukuk disiplinine ait soyut kavramların dağılımı
Hukuk Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Kavram Adı	Frekansı
Adalet	27
Demokrasi	26
Anayasa	25
Kanun	24
Hak	19
Eşitlik	18
Yönetmelik	18
Devlet	13
Özgürlük	7
Vatandaşlık	5
Yargı	4
Bildirge	2
Patent	2
Sözleşme	2
Telif	2
Yasama	2
Yürütme	2
Hukuk	1

Tablo 4'te öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde hukuk disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla adalet (27) ve demokrasi (26) kavramlarını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla anayasa (25), kanun (24), hak (19), eşitlik (18), yönetmelik (18) ve devlet (12) kavramları izlemektedir. Özgürlük (7), vatandaşlık (5), yargı (4), bildirge (2), patent (2), sözleşme (2), telif (2), yasama (2), yürütme (2) ve hukuk (1) soyut kavramlar olarak diğer öğretimi zor olan ya da zor olduğu düşünülen kavramlardandır.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında hukuk ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- "Adaleti öğretmek zor. Bir de merkezi ve yerel yönetim organlarının isimlerini öğretmekte zorlanacağımı düşünüyorum..." (K14)

- "Yönetmelik, bildirge, sözleşme gibi kavramlar bana bile çok zor geliyor..." (E12)

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan hukuk ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, aynı zamanda bir değer olan adalet kavramının ilk sırada yer alması önemlidir. Sadece sosyal bilgilerde değil tüm öğretim programlarında kazandırılması istenilen bir değer olan adalet kavramının öğretiminin zor olduğunun düşünülmesi, aynı zamanda bu değerın davranışa dönüştürülmesindeki sorunu da gösterir niteliktedir. Adaletin bir değer olarak yaşam biçimine dönüşmesinden ziyade, bir kavram olarak sadece anlamı üzerinde durulması ve bilişsel bir kazanım olarak görülmesi de ayrıca dikkate değer olumsuz bir bulgudur. Bunun yanında hukuk disiplini ile ilgili Anayasa, kanun, yönetmelik, sözleşme, bildirge gibi hukuk metinlerinin isimlerinin ortaokul seviyesinde öğretilmesi gerekli birer kavram olarak düşünülmesi de öğretmenlik uygulamasındaki gözlemlerine dayanarak cevap veren öğretmen adaylarının önemli bir çıkmazı olarak görülmektedir. Birer hukuk metni olan belge isimlerinin öğretilmesi ortaokul öğrenci seviyesi düşünüldüğünde hem çok zor hem de gereksiz olduğu söylenebilir. Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplara göre, vatandaşlık, demokrasi ile yasama, yürütme, yargı gibi devlet yönetim

organlarının birer kavram olarak öğretilmesi yine öğrenci seviyesi düşüldüğünde oldukça zor görünmektedir.

5. Arkeoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde arkeoloji disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Arkeoloji disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Arkeoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Kazı	29
Kalıntı	26
Sit alanı	17
Tümülüs	13
Eser	11
Höyük	9
Mitoloji	9
Buluntu	7
Antik (çağ)	4
Uygarlık	4
Medeniyet	3
Kurgan	1
Kümbet	1
Ören yeri	1
Yazıt	1

Tablo 5'te öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde arkeoloji disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla kazı (29) ve kalıntı (26) kavramlarını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla sit alanı (17), tümülüs (13), eser (11), höyük (9), mitoloji (9), buluntu (7), antik (çağ) (4), uygarlık (4), medeniyet (3), kurgan (1), kümbet (1), ören yeri (1) ve yazıt (1) kavramları izlemektedir.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında arkeoloji ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- "Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları konusunda çok fazla soyut kavram var. Aslında kazı, buluntu gibi kavramları müze gezisi gibi çalışmalarla daha kolay öğretebileceğimi düşünüyorum. Ama okullarda böyle geziler çok yapılamıyor." (K16)

- "Arkeoloji konularının çocukların ilgisini çektiğini gördüm. Ama konuda geçen kavramları bence çocuklar anlamıyorlar. Höyük, kurgan ne demek bilmiyorlar." (E5)

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan arkeoloji ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, bu kavramların konu anlatımlarında geçen kelimeler olduğu görülmektedir. Bu kavramların öğretimine yönelik müze gezisi gibi çalışmaların yapılmasının bir öğretmen adayı tarafından önerilmesi ise oldukça önemli bir bulgu olarak görülmelidir.

6. Psikoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde psikoloji disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Psikoloji disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Psikoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Ruh	13
Gelişim	12
Rol	10

İlgi	7
Tutum	7
Kişilik	6
Empati	4
Rehberlik	3
Sorumluluk	2
Özgüven	2
Yetenek	2
Bilinç	1
Ergenlik	1
Karakter	1
Önyargı	1

Tablo 6’da öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde psikoloji disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla ruh (13) ve gelişim (12) kavramlarını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla rol (10), ilgi (7), tutum (7), kişilik (6), empati (4), rehberlik (3), sorumluluk (2), özgüven (2), yetenek (2), bilinç (1), ergenlik (1), karakter (1) ve önyargı (1) kavramları izlemektedir.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında psikoloji ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Ben öğrencilerin seviyesine inerek ders yapma konusunda çok kaygılıyım. Gelişim, ergenlik, kişilik, rehberlik bunları yapma konusunda kendimi yetersiz görüyorum.” (K18)

- “Özgüven kazandırmak, sorumluluk sahibi bir birey yetiştirmek bana çok zor geliyor...” (E14)

Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar incelendiğinde; psikoloji disiplini denildiğinde öğretimi zor olan soyut kavramdan ziyade çocukların gelişim özelliklerini anlama ve buna uygun davranma ile ilgili kaygılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Çocukların sosyal bilgiler dersinde; empati, sorumluluk, özgüven, bilinç kazanmaları konusunda öğretmen adayı olarak kendilerini sorumlu hissetmeleri ve bu konularla ilgili eksikliklerini ifade etmeleri oldukça önemli bir bulgudur.

7. Antropoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde antropoloji disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Antropoloji disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Antropoloji Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Kültür	56
İrk	46
Kültürlenme	15
Gelenek	13
Etnik köken	9
Etnografya	5
Soy	4
Kültürel miras	2
Kavim	1

Tablo 7’de öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde antropoloji disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla kültür (56) ve ırk (46) kavramlarını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla kültürlenme (15), gelenek (13), etnik köken (9), etnografya (5), soy (4), kültürel miras (2) ve kavim (1) kavramları izlemektedir.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında antropoloji ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Kültür, kültürlenme, kültürel miras kavramlarını öğretmekte zorlanırım.” (K14)
- “İrk, etnik köken kavramlarının geçtiği konuları çocuklara anlatmakta zorlanırım.” (E12)

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan antropoloji ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının özellikle kültür kavramını ön plana çıkardıkları ve bu kavramın öğretiminde zorlanacaklarını belirttikleri görülmektedir. Eğitimin bir kültür aktarımı ve kültürlenme süreci olduğu düşünüldüğünde kültür kavramı frekansının yüksek olması anlaşılabilir. Ancak öğretmen adaylarının, bir kelime olarak kültür kavramının öğretimini yapılması gerektiğini düşünmeleri dikkate değerdir. Kültürün bir kavram olarak aktarımından ziyade kültürün taşıyıcısı olan öğelerle aktarılması ve yaşatılması gerekmektedir. Bu bulgu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan kelime ilişkilendirme testinin bir sınırlılığı olarak da ortaya çıkmış olabilir.

8. Ekonomi Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde ekonomi disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Ekonomi disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Ekonomi Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Enflasyon	33
Arz	16
Ekonomi	15
Talep	15
İthalat/ihracat	14
GSMH	9
Bütçe	8
Cari açık	5
Sıcak para	5
Döviz	4
Finans	4
Borsa	3
Piyasa	3
Ticaret	3
Vergi	3
Girişimci	2
Gümrük	2
İstihdam	2
İstikrar	2
Sermaye	2
Buhran	1
Emek	1
Endüstri	1
İşsizlik	1
Kaynak	1
Meslek	1
Üretici	1

Tablo 8’de öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde ekonomi disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla enflasyon (33) kavramını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla arz (16), ekonomi (15), talep (15), ithalat/ihracat (14), GSMH (9), bütçe (8), cari açık (5), sıcak para (5), döviz (4), finans (4), borsa (3), piyasa (3), ticaret (3), vergi (3), girişimci (2), gümrük (2), istihdam (2), istikrar (2), sermaye (2), buhran (1), emek (1), endüstri (1), işsizlik (1), kaynak (1), meslek (1) ve üretici (1) kavramları izlemektedir.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında ekonomi ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Arz, talep, GSMH, cari açık, finans gibi ekonomi kavramlarını öğretmek zor. Aslında sosyal bilgilerde bu kavramlar yok diye biliyorum. Ancak güncel hayatta öğrenciler çok sık duyuyorlardır. Bunları nasıl anlatırım bilemedim.” (K2)

- “Ekonomi kavramları zor. Enflasyon, döviz bunları çocukların anlaması zor.” (E12)

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan ekonomi ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının ekonomi kavramlarının tamamıyla öğretiminin zor olduğunu düşündükleri görülmektedir. Zor olarak sıralanan kavramların doğrudan sosyal bilgiler dersi içeriğinde yer almayan ve daha çok medya aracılığıyla günlük yaşamda çok gündeme gelen kavramlar olduğu dikkati çekmektedir. 2017 yılında uygulanmaya başlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda finansal okuryazarlık beceriler arasında sıralanmıştır. Bu becerinin kazandırılmasında öğretim programında ya da ders kitabında yer alan ekonomi kavramlarının yanında, günlük yaşamda sıkça duyulan ekonomi kavramlarına yönelik açıklama ve öğretim yapma gerekliliğinin farkında olan öğretmen adaylarının, öğrenci seviyesi düşünüldüğünde, kavram öğretiminde zorlanacaklarını söylemek mümkündür.

9. Siyaset Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde siyaset disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Siyaset disiplinine ait soyut kavramların dağılımı
Siyaset Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Kavram Adı	Frekansı
Yönetim şekilleri	23
Parti	14
Seçim	12
İdeoloji	10
Propaganda	10
Sivil toplum kuruluşu	10
İktidar	9
Meclis	9
Politika	9
Hükümet	8
Rejim	8
Siyaset	8
Milli egemenlik	7
Cumhuriyet	6
Başkanlık sistemi	5
Muhalefet	5
Referandum	5
Kamuoyu	3
Oy	2
Gensoru	1
Kamu	1
Ülke	1

Tablo 9’da öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde siyaset disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla yönetim şekilleri (23) kavramını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla parti (14), seçim (12), ideoloji (10), propaganda (10), sivil toplum kuruluşu (10), iktidar (9), meclis (9), politika (9), hükümet (8), rejim (8), siyaset (8), milli egemenlik (7), cumhuriyet (6), başkanlık sistemi (5), muhalefet (5), referandum (5), kamuoyu (3), oy (2), gensoru (1), kamu (1) ve ülke (1) kavramları izlemektedir.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında siyaset ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Siyasetle ilgili gündemde çok tartışma var ve dolayısıyla bir sürü kavram. Başkanlık sistemini örneğin sorsalar nasıl anlatırım. Ya da ideoloji. Bunları öğretmek oldukça zor.” (K5)

- “Çocuklar monarşi, oligarşi, meşrutiyet gibi yönetim şekillerini zor öğrenirler. Bunlar çok soyut konular...” (E7)

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan siyaset ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının ekonomi disiplininde olduğu gibi dersin öğretim programından ziyade ülke gündemindeki siyasetle ilgili güncel konularda geçen kavramların öğretimindeki zorluğa odaklanmış görünmektedirler. Öğretmen adaylarının sıraladıkları soyut kavramların çoğu dersin öğretim programında ve hatta ders kitabında yer almayan kavramlardır. Öğretmen adayları siyaset ile ilgili sıraladıkları kavramlar aynı zamanda sosyal dersinin güncelliği ve güncel olaylarla çok yakından bir bağı olduğunun bir kanıtı olarak da gösterilebilir. Bu durum, dersin öğretim programında yer almasa bile güncel olayların ders içinde işlenebileceğini ve tartışılabileceğini gösteren önemli bir bulgudur.

10. Felsefe Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde felsefe disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Felsefe disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Felsefe Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Filozof	16
Etik	11
Metafizik	10
Estetik	7
Erdem	3
Felsefe	3
Mantık	3
Felsefi akım	2

Tablo 10’da öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde felsefe disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla filozof (33) kavramını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla etik (11), metafizik (10), estetik (7), erdem (3), felsefe (3), mantık (3) ve felsefi akım (2) kavramları izlemektedir.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında felsefe ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Felsefe ile ilgili çok konu yok sosyal bilgilerde. Filozof, felsefe, estetik metinlerde olursa öğrenciye anlatması zor olur.” (K1)

- “Felsefenin kendisinin de anlaşılması zor...” (E10)

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan felsefe ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının felsefe biliminin kendisini zor olarak algıladıkları ve dolayısıyla bu bilim ile ilgili bir kavram geçtiğinde öğretmesinin zor olacağını düşündükleri görülmektedir.

11. Din Disiplinine Ait Soyut Kavramlar

Öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde din disiplinine ait öğretimi zor olan soyut kavramlara yönelik cevap kategorilerinin dağılımı Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Din disiplinine ait soyut kavramların dağılımı

Din Disiplinine Ait Soyut Kavramlar	
Kavram Adı	Frekansı
Ahlak	25
İnanç	19
Ahiret	17
İbadet	16
İman	13
Mezhep	12
Vahiy	8
Kutsal (kitap)	7
Kader	4
Tasavvuf	2
Hurafe	1

Tablo 11’de öğretmen adaylarının, sosyal bilgilerde din disipliniyle ilgili öğretimi zor olan soyut kavram olarak en fazla ahlak (25) kavramını belirttikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla inanç (19), ahiret (17), ibadet (16), iman (13), mezhep (12), vahiy (8), kutsal (kitap) (7), kader (4), tasavvuf (2) ve hurafe (1) kavramları izlemektedir.

Öğretmen adaylarının kendilerinin öğretmen olduklarında din ile ilgili konuların öğretimini yaparken belirttikleri bu kavramların öğretiminde zorlanacaklarını gösteren örnek cümleler aşağıda verilmiştir.

- “Reform ve İslamiyet’in yayılışı gibi konularda dini kavramlar geçiyor. Mesela mezhep... Din ile ilgili kavramların öğretiminde din öğretmeninden yardım istemek en doğrusu sanırım.” (K13)

- “Ahiret, iman, kader gibi kavramların öğretimini din dersi öğretmenlerine bırakmak gerekir.” (E9)

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan din ile ilgili soyut kavramlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının din ile ilgili konularda geçen kavramların öğretiminin din dersi öğretmeni tarafından daha iyi yapılabileceğini düşündükleri görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kelime ilişkilendirme testi tekniği kullanılarak öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen verilen sosyal bilim disiplinlerine göre kategorize edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, sosyal bilgiler dersinde öğretilmesi zor olan kavramlardan tarih disiplini ile ilgili olanların başında, çağ, olgu, kronoloji, olay ve ilke(ler) gelmektedir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının tarihle ilgili konularda geçen tüm kavramları öğretilmesi zor soyut kavramlar şeklinde sıralamaya çalıştıkları görülmüştür. Benzer şekilde, Bektaş ve Bilgili (2004) tarafından yapılan çalışmada da tarih konuları ile ilgili metinlerde geçen soyut kavramların öğretiminin zorluğuna ve kavramlara yönelik kavram yanlışlarına dikkat çekilmiştir. Ülger (2003) ise öğretim programında ve ders kitaplarında tarih konularında geçen tüm kavramları sıralamış ve bu kavramların sadece sunuş yoluyla öğretilmeyeceğini ifade etmiştir. Yapılan araştırmalar, öğrencilere basit biçimde kavram tanımı yapmanın, kavram edinmeyi garantilemediğini (Tennyson ve Park, 1980; akt. Kılıç, 2008) ve bu yöntemlerin kavram öğretiminde etkili olmadığını göstermektedir. Kavramları anlama, ilkeleri anlama, problem çözüme ve dünyayı anlama için gereklidir (Demircioğlu, 2005). Ancak, daha çok sunuş yoluyla öğretimin yapıldığı tarih konularının tekerrürden ibaret olduğu düşünen öğrencilerin (Akınoğlu ve Arslan, 2007) bu durum devam ettiği sürece tarih kavramlarını öğrenmeleri ve tarihsel düşünme becerilerinin gelişmesi beklenemez. Karaer (2007, 199), öğrencilerin ilköğretimden üniversiteye kadar hangi düzeyde olursa olsunlar bazı kavramları anlamakta güçlük çektikleri, yanlış anlamalar sonucunda kavram yanlışlarının olduğu ve ezberci bir eğitim sonucu bu kavramların kalıcılığının sağlanmadığını vurgulamaktadır.

Sosyal bilgiler dersinde öğretilmesi zor olan kavramlardan coğrafya disiplini ile ilgili olanların başında, paralel, meridyen gibi konum ile ilgili kavramlar, yeryüzü şekilleri, iklim ve elemanları gelmektedir. Yapılan araştırmalarda coğrafya ile ilgili kavramların öğretiminde sorunlardan bahsedilmekte ve özellikle coğrafya ile ilgili kavram yanlışlarını önlemek için kavram ağları, kavram haritaları, kavram karikatürleri gibi araçların kullanılması önerilmektedir (Coşkun, 2003; Deniz 2003; Ülger, 2003; Pınar ve Akdağ, 2012).

Bunun yanında çocukların bilimsel gerçeklerle bağdaşmayan ön bilgileri ve kavram yanılgıları giderilmediğinde, ileriki dönemlerde yeni kavram öğrenmede zorluk çektikleri savunulmaktadır (Lane, 2008). Öğrencilerin bir olayın neden ve niçin olduğu ile ilgili yanlış düşüncelerini değiştirmek ve ön bilgilerinin tespit edilmesi gerekmektedir (Dekkers ve Thijs, 1998; Osborne ve Wittrock, 1983). Örneğin, iklimin dağılışını etkileyen faktörler konusunda çocukların kavramlar arasında nedensel ilişki kurabilmesini sağlamak bilginin temel yapı taşları olan kavramların öğretiminde önemli bir aşama olacak ve kavramlarla ilgili yanlış düşünceleri/algıları değişecektir. Nitekim Gelman'a (1999) göre küçük çocuklar, soyut kavramların çoğu hakkında ayrıntılı ve somut bilgileri olmamasına karşın, soyut kavramların olduğunu ve bu kavramların birbirlerini nasıl etkilediklerini bilirler. Önemli olan çocukların ön bilgilerinin doğru tespit edebilmek, uygun yöntem ve araçlar kullanarak seviyeye uygun kavram öğretimi yapabilmektir. Shu-Ling (2000), görsel ve işitsel öğelerin birlikte kullanılmasının soyut kavramların öğrenilmesine etkisini araştırmış; görsel ve işitsel uyaranların kavram öğrenmeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Merill, Tennyson ve Posey'e (1992) göre, öğrencilerin kavramlarla ilgili örnekler, ilişkisiz örnekler vermeleri; kavramlarla ilgili genellemeler yapmaları; kavramlarla tanımlarını eşleştirmeleri kavram öğrenmeyi desteklemektedir.

Sosyal bilgilerde öğretimi zor olan soyut kavram olarak sosyoloji disiplini toplum, statü, kural ve birey; hukukta adalet, demokrasi, anayasa, kanun, hak, eşitlik, yönetmelik, devlet; arkeolojide kazı ve kalıntı; antropolojide kültür; felsefede filozof ve etik; dinde ahlak kavramları sıralanmıştır. Bu kavramların özellikle ders kitaplarında verilen metinlerde ve ders anlatımlarında öğretmen adaylarının karşısına çıkabilecek kavramlar olarak nitelendirilmiştir. Öğretmen adayları, bu disiplinlerle ilgili kavramların öğrenci seviyesinde öğretimin yapılmasında güçlükler yaşayabileceklerini ifade etmişlerdir. Doğanay'a (2002) göre, sosyal bilgiler öğretiminde özellikle kavramların öğrenilmesini öğretimin odak noktası olarak belirlemenin birçok yararı bulunmaktadır. Örneğin; sosyal bilgiler öğretiminde kavram temelli öğretimin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumlu etkilerinin olduğu saptanmıştır. Araştırmalardan ortaya çıkan önemli bir sonuç, kavram öğretimi temelli öğrenmelerin, ezbere ve hatırlamaya dayalı öğrenmelerden çok, üst düzey düşünmeye dayalı öğrenmeler gerçekleştirmeleridir. Clement ve Yanowitz (2003), karmaşık bir metnin anlaşılmasında, soyut ifadelerin benzeşimler kullanılarak nedensel olarak açıklanmasının etkisini araştırdığı çalışmasında nedensel ilişkileri ortaya koyan ve bu ilişkileri benzerliklerle açıklayan grubun daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmalarda da görüldüğü gibi, sosyal bilgiler dersinde geçen kavramların öğretiminin gerçekleştirilmesi yoluyla öğrencilerin düşünme becerilerinin gelişimine de katkıda bulunulabilir.

Araştırmada, öğretmen adaylarının psikoloji disiplini ile ilgili soyut kavramları sıralamaktan ziyade gelişim psikolojisi ile ilgili eksikliklerini dile getirmeleri ve özellikle empati, özgüven, bilinç, kendini tanıma gibi konularda öğrencilere nasıl rehberlik edecekleri ile ilgili kaygı içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Kavram öğretimi ile ilk bakışta ilgisiz gibi görünen bu kavram sıralamalarının öğrenci seviyesine ve gelişim özelliklerine göre kavram öğretimi yapılması gerekliliği ile ilgili ipuçlarını verdiğini söylemek gerekir. Bu gerekliliğin farkında olan öğretmen adaylarına kavram öğretimine yönelik öğretim tasarımı sürecinde onlara rehberlik edecek gelişim ve öğrenme psikolojisi ile ilgili uygulamalı çalışmalar yaptırılması ve bu yolla deneyim kazanmalarını sağlamak, öğretmen adaylarının mevcut kaygılarının giderilmesine yardımcı olacaktır.

Öğretmen adaylarının, ekonomi ve siyaset disiplinleri ile ilgili soyut kavramları sıralarken güncel konulardan ve gelişmelerden etkilendikleri, öğretim programında yer almasa bile bu kavramlara ilişkin öğretim yapma sorumluluğunu hissettikleri tespit edilmiştir. Enflasyon, GSMH, cari açık, Başkanlık Sistemi gibi kavramlar bu durumu açık bir şekilde kanıtlar niteliktedir. Nitekim küçük çocuklar, soyut kavramların çoğu hakkında ayrıntılı ve somut bilgileri olmamasına karşın, soyut kavramların olduğunu ve bu kavramların birbirlerini etkilediklerini bilirler (Gelman, 1999). Çocuklar ders kapsamında olmasa bile; aile, çevre ve medya araçlarından sürekli soyut kavramları işitmekte, görmekte ve yaşamaktadırlar. Sosyal bilgiler, özü ve kapsamı gereği bir anlamda hayatın anlamlandırıldığı, anlaşılmaya çalışıldığı yaşam ile iç içe bir derstir. Doğal olarak birçok farklı disiplinle ilgili kavram ders içinde de gündeme gelebilir ve öğretmen adaylarının özellikle ekonomi, siyaset gibi disiplinlere ilişkin kavramları öğretme sorumluluğunu yüklenmeleri bu açıdan doğal karşılanmalıdır. Soyut kavramların öğretiminde materyal geliştirme ve kullanma, öğretim tasarımı hazırlama ve uygulamaya yönelik çalışmalar yapılabilir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu makale, VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda (04-06 Mayıs 2017, Eskişehir/Türkiye) sözlü bildiri olarak sunulan çalışmanın geliştirilmiş hâlidir. Bu çalışma, Bartın Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir (Proje No: 2017-SOS-A-006).

Referanslar

- Abraham, M.R. & Williamson, V.M. (1994). A cross-age study of the understanding of five chemistry concepts. *Journal of Research in Science Teaching*, 31 (2), 147-165.
- Akınoğlu, O. ve Arslan, Y. (2007). Türkiye'de ortaöğretim öğrencilerinin tarih kavramlarını kazanma durumu ve değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 137-154.
- Akpınar, E. (2006). *Fen öğretiminde soyut kavramların yapılandırılmasında bilgisayar desteği: Yaşamımızı yönlendiren elektrik ünitesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bilgili, A.S. ve Bektaş, Ö. (2004). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi "Osmanlı Kültür ve Medeniyeti" ünitesinde geçen tarih terimleri ile ilgili kavram yanılgıları. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 119- 141.
- Clement, C. & Yanowitz, K.L. (2003). Using an analogy to model causal mechanisms in a complex text. *Instructional Science*, 31, 195-225.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve davranışı (psikolojinin temel kavramları)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Coşkun, M. (2003). Coğrafya öğretiminde nem konusundaki kavram yanlışlıkları ve giderilmesine yönelik öneriler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (3), 147-158.
- Coştu, B., Ayas, A. ve Ünal, S. (2007). Kavram yanılgıları ve olası nedenleri: Kaynama kavramı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15 (1), 123-136.
- Dekkers, P.J.J.M. & Thijs, G.D. (1998). Making productive use of students' initial conceptions in developing the concept of force. *Science Education*, 82, 31-51.
- Demircioğlu, İ. H. (2005). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Deniz, F. (2003). *Lise 1 Coğrafya Derslerinde Kavram Haritalarının Başarıya Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Doğanay, A. (2002). "Öğretimde kavram ve genellemelerin geliştirilmesi", *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*, (Editörler: Cemil Öztürk-Dursun Dilek). Ankara: Pegem-A Yayınları.
- Engelmann, S. (1969). *Conceptual learning*. San Rafael: Dimensions Publishing.
- Gelman, G. (1999). *Dialogue on early childhood science, mathematics and technology education*. File:// G:\concept1.htm. retrieved 11.04.2017.
- Günbatar, S. ve Sarı, M. (2005). Elektrik ve manyetizma konularında anlaşılması zor kavramlar için model geliştirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 185-197.
- Hovardas, T.& Korfiatis, K.J. (2006). Word associations as a tool for assessing conceptual change in science education. *Learning and Instruction*, 16, 416-432.
- Janiuk, R.M. (1993). The process of learning chemistry, a review of the studies. *Journal of Chemical Education*. 70 (10), 828-829.
- Karaer, H. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının madde konusundaki bazı kavramların anlaşılma düzeyleri ile kavram yanılgılarının belirlenmesi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15 (1), 199-210.
- Kılıç, F. (2008). Kavramların öğretiminde kavram analizi yönteminin akademik başarıya ve bilişsel esnekliğe etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 223-238.
- Klausmeier, H. J. (1990). Conceptualizing. In B.F. Jones&L.Idol (Eds.). *Dimension and thinking and cognitive instruction*. Hillsdale, N.J. Erlbaum.
- Klausmeier, H. J. (1992). "Concept learning and concept teaching". *Educational Psychologist*, 27 (3),

- 267-286.
- Lane, R. (2008). Students' alternative conceptions in geography. *Geographical Education*, 21, 43-52.
- Martorella, P.H. (1986). Teaching concepts. In James, M.C. (Ed.), *Classroom Teaching Skills*. USA: Healty and Company.
- Merriam, S.B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Merrill, M.D., Tennyson, R.D. & Posey, L.O. (1992). *Teaching concept: An instructional design guide*. New Jersey: Educational Technology Publication.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE.
- Morris, C.G. (1996). *Understanding psychology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Oden, G. C. (1987). Concept and concept formation. *Annual Reviews Psychology*, 38, 203-227.
- Ormrod, J. E. (2003). *Educational psychology: developing learners*. (4th ed.). Merrill Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.
- Osborne, R.J. & Cosgrove, M.M. (1983). Children's conceptions of the changes of state of water. *Journal of Research in Science Teaching*, 20 (9), 825-838.
- Pınar, A. ve Akdağ, H. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iklim, rüzgar, sıcaklık, yağış, erozyon, ekoloji ve harita kavramlarını anlama düzeyi. *İlköğretim Online*, 11 (2), 530-542.
- Pine, K., Messer, D. & John, K.S. (2001). Children's misconceptions in primary science: a survey of teachers' views. *Research in Science & Technological Education*, 19 (1), 79-95.
- Riche, R. D. (2000). *Strategies for assisting students overcome their misconceptions in high school physics*. Memorial University of Newfoundland Education 6390.
- Scott, P. H., Asoko, H. M. & Driver, R. H. (1991). Teaching for conceptual change: a review of strategies research in physics learning: Theoretical issues and empirical studies. *Institute for Science Education at the University of Kiel*, 320 – 329.
- Senemoğlu, N. (2000). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Sever, R., Mazman Budak, F. ve Yalçınkaya, E. (2009). Coğrafya eğitiminde kavram haritalarının önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2), 19-32.
- Shu-Ling, L. (2000). "Influence of audio-visual presentations on learning abstract concept". *International Journal of Instructional Media*, 27 (2), 199-206.
- Turan, İ. (2002). Lise coğrafya derslerinde kavram ve terim öğretimi ile ilgili sorunlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 67-84.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2017). Kavram. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a37f628a94071.06406880 10.12.2017.
- Tokcan, H. ve Alkan, G. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde kavram karikatürlerinin öğrenci başarısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 1-19.
- Ülgen, G. (2004). Kavram geliştirme (kuramlar ve uygulamalar), (4.Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.
- Ülger, F. (2003). *İlköğretim okulu 7. sınıf sosyal bilgiler dersi kavramlarının kazanılmışlık düzeyi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vygotsky, L. S. (1998). *Düşünce ve dil*, (Çev. S. Koray). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Wolfe, E. (1998). *Science education; misconception*. Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto.
- Yağbasan, R. ve Gülçiçek, Ç. (2003). Fen öğretiminde kavram yanlışlarının karakteristiklerinin tanımlanması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (13). 102-120.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Kitabevi.

- Yılmaz, K. ve Çolak, R. (2012). Sosyal bilgiler öğretiminde kavram haritaları kullanımının öğrencilerin tutum, akademik başarı ve bilgilerinin kalıcılık düzeylerin etkisi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1 (1), 1-16.
- Yürümezoğlu, K., Ayaz, S. ve Çökelez, A. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin enerji ve enerji ile ilgili kavramları algılamaları. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3 (2), 52-73.

Extended Abstract

In primary and secondary school ages, concepts help children to develop fundamental cognitive attributes and learn new information in a meaningful way. Concepts are the main constituents of knowledge; and inter-conceptual relationships constitute the scientific principles. As from early ages, individuals learn concepts that provide basis for their thoughts. Concepts are built upon classes and the relationships between them, thus providing meaning for their knowledge. During primary and secondary education, concept-based learning is regarded as an important subject that sets ground for further stages of learning. It is not possible to teach children difficult and complex information unless they are provided with a good grasp of basic concepts, and even if they are taught, permanent learning would not be achieved. As a field of study established with an interdisciplinary approach in terms of both content and method, social studies education consists of several social studies concepts such as history, geography, sociology, psychology and economy. Students are required to learn these concepts from diverse disciplines and the relationship between them, to achieve the goals intended by social studies education. This is essential especially for teaching the subjects that involve abstract concepts. The need for establishing a concept-based and generalization-oriented teaching is commonly emphasized to relieve social studies courses from memorization and render it a course based on the perception of life as a meaningful whole. Setting the subject of concept-based learning as the focal point of social studies teaching has several benefits. For instance, positive effects of concept-based teaching on the academic success of students were detected with several researches in the field of social studies. One of the important outcomes of these researches indicates that concept-based learning generally results in critical-thinking-based learning rather than memorization and recollection-based learning. In this context, the aim of the present research is to investigate the cognitive characteristics of teacher candidates regarding the difficult-to-teach abstract concepts in social studies courses using word-association-test.

The study was designed as a qualitative research pattern. Criterion sampling, among purposive sampling methods, was used to determine the study group of the research. The study group consists of the 4th grade social studies teaching program students receiving education in Bartın University Faculty of Education as of 2016/2017 academic year. Word association test was used to collect the research data. Word association test (WAT) is a method designed to reveal the relationships established by individuals among various concepts. Content analysis method was used in data analysis, the obtained findings were presented using frequency tables, and sample sentences were given and interpreted in these tables. All data related with the reliability of the analysis were separately coded by the researchers. During the preliminary application of the research, teacher candidates were found to be inclined to use separate expressions for social studies disciplines constituting the content of social studies course while defining difficult-to-teach abstract concepts. In this regard, during the main application of the research, word association tests given to the teacher candidates were performed separately for each of the social studies disciplines (history, geography, economy, sociology, etc.) within the scope of the social studies course. The results of the research indicate that, the 4th grade teacher candidates in the study group tended to have similar opinions on difficult-to-teach abstract concepts in the social studies course. Classification of difficult-to-teach abstract concepts, based on the social studies disciplines, is as follows: History, historical eras and chronology; geography, latitude, longitude and position; sociology, society and civil society; law, constitution, legislation and rights; archaeology, ruins, excavation and archaeological sites; psychology, empathy and personality; anthropology, culture, race and ethnic origin; economy, supply and demand, inflation; policy, administration types; philosophy, ethics; religion, sects and morals. In conclusion, recommendations were proposed for determination of proper methods, techniques and materials to provide students with a good grasp of the concepts which are difficult to teach.